

**TỪ “XEM” TỚI “ĐỌC”
TẠI KHOA NGỮ VĂN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH**

(TS. PHAN THU VÂN)

Tại đại học Sư Phạm Thành phố Hồ Chí Minh, chúng tôi đã thực hiện một khảo sát phạm vi nhỏ, với đối tượng khảo sát là các sinh viên, học viên cao học của khoa Ngữ văn Đại học Sư Phạm (sinh năm từ 1991 đến 2001, trong đó nữ chiếm 67%, nam chiếm 31%, còn 2% không muốn nêu cụ thể). Các bạn tham gia khảo sát đều đã từng học các môn học khác nhau liên quan đến văn học Nhật Bản, có hiểu biết nhất định về văn học Nhật Bản. Trong đợt khảo sát này, các tác phẩm văn học Nhật Bản được yêu thích nhất đã được nêu ra theo thứ tự như sau:

1. *Rừng Na Uy* (Haruki Murakami)
2. *Truyện Genji* (Murasaki Shikibu)
3. *Trong rừng trúc* (và truyện ngắn của Akutagawa Ryunosuke nói chung)
4. *Xứ tuyết; Người đẹp say ngủ* (Kawabata Yasunari) (cùng số phiếu)
5. *Kafka bên bờ biển* (Haruki Murakami)
6. *Kitchen* (Yoshimoto Banana)
7. *Người tình Sputnik* (Haruki Murakami); *Một lít nước mắt* (Kito Aya); *Totto Chan – Cô bé bên cửa sổ* (Tetsuko Kuroyanagi) (cùng số phiếu)
8. *Đẹp và buồn* (Kawabata Yasunari); *Điều kì diệu của tiệm tạp hóa Namiya* (Higashino Keigo); *Em sẽ đến cùng cơn mưa* (Ichikawa Takuji) (cùng số phiếu)
9. *Biên niên ký chim vặn dây cót* (Haruki Murakami); *Thất lạc cõi người* (Dazai Osamu); *Phía sau nghi can X* (Higashino Keigo) (cùng số phiếu)
10. Thơ Haiku (nhiều tác giả)

Các sinh viên này có một vốn đọc khá phong phú, nhưng khi đề cập đến điện ảnh Nhật Bản, thì chỉ 21% phản hồi là “thường xem phim Nhật Bản”, còn 70% phản hồi “không thường xem”, và số còn lại là “không bao giờ xem” hoặc “không cảm thấy hay nên không xem nữa”.

Khi được hỏi về việc xem phim chuyển thể/ cải biên và liệu có phim nào khiến các bạn trẻ xem xong muốn đọc sách hay không, ý kiến của sinh viên thường không thống nhất. Một số ít thể hiện sự quan tâm nhất định đối với các phim cải biên từ tác phẩm kinh điển như *Rashomon* (đạo diễn Akira Kurosawa), *Xứ tuyết* (đạo diễn Shirō Toyoda), *Nỗi lòng* (đạo diễn Kon Ichikawa) v.v..., nhưng một số khác cho biết tiết tấu phim quá chậm, diễn viên thiếu biểu cảm, hoặc phim đen trắng không hấp dẫn. Một số khác yêu thích các tác phẩm hiện đại như *Thu tình* (đạo diễn Shunji Iwai); *Bí mật của Naoko* (đạo diễn Yojiro Takita); *Khởi hành/ Tiễn biệt* (đạo diễn Takita Yōjirō); *Điều kì diệu của tiệm tạp hóa Namiya* (đạo diễn Ryuichi Hiroki), v.v....

Một số đông hơn cho biết rất yêu thích các phim hoạt hình Nhật Bản như *Mộ đom đóm*, *5cm/s*, *Tên cậu là gì?*, *Conan*, *Doraemon* v.v... Phim cải biên từ tiểu thuyết Nhật Bản được nhiều bạn trẻ Việt Nam biết đến nhất là *Rừng Na Uy* của Trần Anh Hùng, dựa trên tiểu thuyết cùng tên của Haruki Murakami.

Theo kết quả khảo sát, đối với thứ tự tiếp cận một tác phẩm đã được chuyển thể/ cải biên, có 65 % số người tham gia khảo sát cho biết muốn đọc sách trước, 12% cho biết sẽ xem phim trước, và số còn lại sẽ xem xét thực hiện hoạt động nào trước tùy hoàn cảnh, điều kiện và mục đích. Trong đó, có ý kiến cho rằng nếu với mục đích giải trí, thì tiếp cận hoạt động nào trước cũng được, còn nếu với mục đích nghiên cứu, thì người được khảo sát cho rằng nên tiếp cận từ lĩnh vực mình thông thạo, am hiểu hơn và có kinh nghiệm thưởng thức nhiều hơn.

Theo tìm hiểu của chúng tôi, một số lý do khiến các bạn trẻ muốn thực hiện hoạt động đọc sau khi xem phim:

1. Xem phim xong chưa thật sự hiểu một số vấn đề (do tình tiết phức tạp, hoặc do lỗi phụ đề/ lỗi dịch thuật) nên muốn tìm đọc sách để hiểu câu chuyện một cách trọn vẹn hơn. Đọc truyện dễ hiểu hơn vì tác giả thường giải thích rõ về suy nghĩ nhân vật hoặc tình huống hơn trên phim.
2. Thích đọc truyện hơn, vì không bị chi phối bởi nhịp phim, bất cứ khi nào muốn suy ngẫm, chỉ cần gấp sách và nhắm mắt lại, để trí tưởng tượng kết hợp với cảm xúc của mình, xây dựng thành một bộ phim của riêng mình. Trải nghiệm phim thường phải được thực hiện trong khoảng thời gian và nhịp điệu cố định của bộ phim. Trong khi đó, thời gian trải nghiệm truyện dài hay ngắn tùy thuộc vào chính người thực hiện.
3. Đọc sách mang lại nhiều cảm xúc, nhiều trải nghiệm cá nhân hơn. Người đọc sách luôn có những hình dung riêng về nhân vật, về câu chuyện, về bối cảnh, điều mà không phải bộ phim nào cũng thoả mãn được.
4. Tò mò không biết câu chuyện phim khi thể hiện qua văn học sẽ ra sao.
5. Muốn được trải nghiệm câu chuyện mình yêu thích theo một cách khác.

Tất nhiên, không phải bộ phim nào cũng tạo ra diễn biến từ hoạt động “Xem” sang hoạt động “Đọc”. Đối với các sinh viên tham gia khảo sát, điện ảnh và văn học Nhật Bản đặc biệt nhờ những đặc điểm sau:

Thể hiện chiều sâu nội tâm (36,5% tổng số lựa chọn)

Thể hiện cảm xúc tinh tế (21% tổng số lựa chọn)

Thể hiện trí tưởng tượng phong phú và có khả năng xây dựng một thế giới hoàn toàn mới (17%)

Làm họ tò mò muốn tìm hiểu văn hoá Nhật Bản (10%)

Các nhân vật mới lạ, khác với những gì đã từng đọc, từng thấy (8%)

Cảm thức khác lạ về cái đẹp (3%)

Cách kể chuyện thú vị, hấp dẫn (3%)

Làm họ thích đọc sách (1,5%)

Vì vậy, những tác phẩm nào làm người xem cảm nhận được chiều sâu nội tâm, cảm xúc tinh tế, thể hiện trí tưởng tượng phong phú, xây dựng được một thế giới mới mẻ... sẽ thu hút sự quan tâm hơn. Chẳng hạn có ý kiến cho biết sau khi xem phim hoạt hình *Chuyện công chúa Kaguya*, bạn đã rất muốn tìm đọc truyện cổ tích Nhật Bản và tìm hiểu thêm về văn hoá Nhật Bản. Hoặc cũng có nhiều ý kiến bày tỏ sự yêu thích trước ý tưởng độc đáo và cảm xúc tinh tế thể hiện trong *Tên cậu là gì?*. Đặc biệt, đây cũng là tác phẩm thể hiện quá trình diễn biến từ “xem” sang đọc, vì tác phẩm *Tên cậu là gì?* đã được dựng phim trước, rồi chính tay đạo diễn Shinkai Makoto chấp bút viết nên light novel từ bản gốc bộ phim hoạt hình nổi tiếng ra đời năm 2016.

Sự chuyển biến từ “xem” sang “đọc” và “đọc” sang “xem” luôn gắn kết với nhau, vì không hiếm trường hợp cho rằng sau khi đọc sách và đưa ra cảm nhận cá nhân, thì việc tiếp cận với tác phẩm chuyển thể có rất nhiều ưu thế vì có thể giúp người đọc phát hiện ra nhiều điều có thể khi đọc bản thân đã bỏ sót, hoặc hiểu thêm về câu chuyện qua góc nhìn của người khác (biên kịch, đạo diễn v.v...)

Trong quá trình khảo sát, chúng tôi cũng ghi nhận những khó khăn mà sinh viên gặp phải khi tiếp xúc với văn học, điện ảnh Nhật Bản:

Không biết tiếng Nhật (28%)

Cảm thấy khó hiểu (28%)

Không thấy có nhiều người giới thiệu (15%)

Cách thể hiện khác thường/ biến thái (9.5%)

Không tiếp cận được với nguồn phim ảnh (8%)

Quá ít sách vở, tư liệu (7%)

Cảm thấy nhàm chán, vô vị (1,5%)

Đã từng có thành kiến với văn hoá Nhật Bản (1,5%)

Không thích văn học Nhật Bản (1,5%)

Từ những kinh nghiệm trong giảng dạy, kết hợp với kết quả khảo sát, có thể bước đầu đưa ra một số nhận định như sau:

Thứ nhất, ở thời điểm hiện tại, văn học Nhật Bản vẫn phổ biến và được chú ý nhiều hơn phim ảnh Nhật Bản, nên sinh viên tham gia khảo sát thường có khuynh hướng lựa chọn tiếp xúc với văn học trước, rồi mới tìm kiếm tư liệu điện ảnh có liên quan. Dù vậy, khuynh hướng từ xem tới đọc vẫn là một khuynh hướng tiềm năng của thời đại nghe nhìn và kỹ thuật số. Có những nhận định khác nhau về vấn đề này, nhưng tựu chung lại, có thể thấy rằng ưu thế của văn học là kiến tạo một không gian tưởng tượng cho người đọc, còn ưu thế của điện ảnh là trình hiện một không gian tưởng tượng trước mắt người xem. Hai quá trình này có thể bổ sung và hỗ trợ cho nhau để đạt đến hiệu quả thẩm mỹ cao nhất cho người thưởng thức.

Thứ hai, hoạt động xem và hoạt động đọc có thể tương tác với nhau theo hai cách trực tiếp và gián tiếp. Tương tác trực tiếp là người xem một tác phẩm sẽ muốn đọc chính tác phẩm đó và ngược lại. Tương tác gián tiếp sẽ diễn ra khi hoạt động xem và hoạt động đọc không diễn ra trên cùng một tác phẩm. Điện ảnh, với ưu thế trực quan, có thể giúp người trẻ hiểu về các giá trị văn hoá một cách nhanh chóng và dễ dàng hơn, từ đó nắm bắt được các thông điệp được truyền tải ngầm hoặc khó nắm bắt hơn trong tiểu thuyết. Chẳng hạn những bạn đã từng xem và yêu thích bộ phim *Hàng xóm tôi là Totoro* có khả năng hiểu hơn về mối liên hệ mật thiết của người Nhật với rừng, từ đó sẽ cảm nhận được tâm tình của nhân vật Toru khi đi xuyên qua rừng tìm đến Naoko ở khu nghỉ dưỡng Ami trong tác phẩm *Rừng Na Uy*. Tương tự như vậy, việc xem các tác phẩm điện ảnh của Yasujiro Ozu hay Mikio Naruse có thể giúp cho người trẻ cảm nhận được nét đặc trưng trong lối sống và tính cách của người Nhật Bản, từ đó dễ tiếp nhận văn học Nhật Bản, bớt cảm thấy văn học Nhật Bản “khó hiểu” hơn.

Thứ ba, để hoạt động xem tới hoạt động đọc diễn ra thuận lợi, người trẻ rất cần thông tin giới thiệu hoặc hướng dẫn. Những thông tin này có thể là bài báo giới thiệu, cũng có thể là video ngắn từ một kênh uy tín, và tốt hơn nữa là sách chuyên khảo. Các tư liệu này hiện nay tại Việt Nam đã có, nhưng còn manh mún rời rạc, không liên tục, chưa được giới thiệu một cách bài bản, có hệ thống và chưa có sự lan tỏa đến cộng đồng. Việc tạo thêm những trang chuyên về giới thiệu văn hoá Nhật nói chung cũng như phim, sách văn học Nhật nói riêng để cộng đồng tiếp cận là cần thiết.

Thứ tư, vấn đề tiếp nhận văn học Nhật Bản và điện ảnh Nhật Bản đều không nằm ngoài sự tiếp nhận văn hoá. Dựa trên kinh nghiệm giảng dạy về văn học Nhật Bản, tôi nhận thấy rằng có ba điều khó nhất để truyền đạt tới sinh viên, và sinh viên cũng cảm thấy vướng mắc nhất, đó là tinh thần quý tộc Nhật Bản, tâm lý người Nhật trong từng giai đoạn lịch sử khác nhau, và cảm thức khác lạ về cái đẹp trong văn hoá Nhật Bản. Sự khác biệt văn hoá này có thể sẽ được khắc phục nhờ hai điều kiện cơ bản: sự phát triển của kinh tế và văn hoá Việt Nam, sự phổ biến của văn hoá Nhật Bản và các nghiên cứu về Nhật Bản tại Việt Nam. Khi hai điều kiện này được đáp ứng, sự giao lưu văn hoá giữa Việt Nam và Nhật Bản sẽ thuận lợi và mật thiết hơn.